

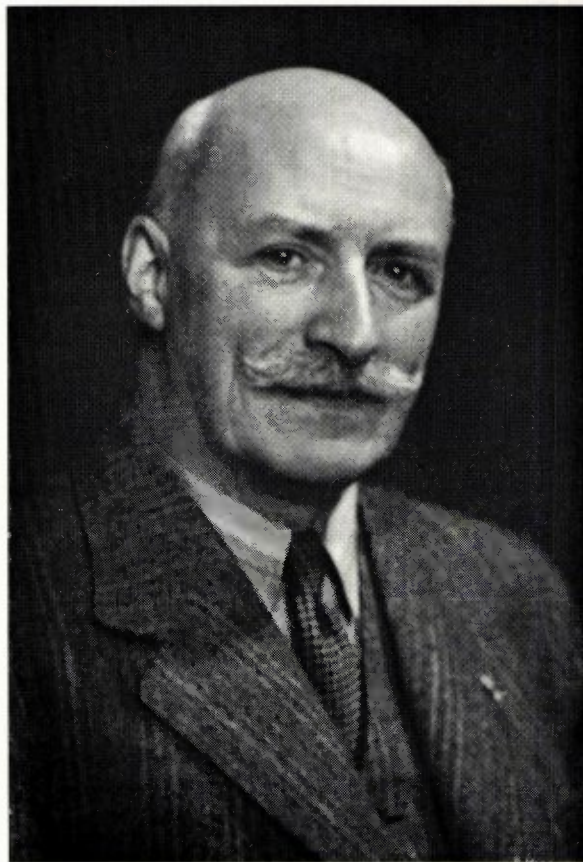
P. A. HENS EN HET NATUURHISTORISCH GENOOTSCHAP

door P. J. van Nieuwenhoven

In de leeftijd van 83 jaar is op 26 april 1971 gekomen onverwachts overleden Petrus Antonius Hens, oud burgemeester van Valkenburg. Tijdens de druk bezochte uitvaartdienst werd hij door de huidige ambtsdrager geprezen als een goed magistraat, die zijn gemeente gedurende 36 jaren trouw gediend heeft, het stadje door twee wereldoorlogen heeft geleid, en op goede voet stond met vrijwel al zijn burgers, zowel notabelen als minderen.

Hens was meer dan 50 jaar lid van ons genootschap. De meesten van ons zijn niet zo goed meer op de hoogte van de tijdsomstandigheden van het jaar 1919, waarin hij zich bij ons kwam aandienen. Gelukkig is het ons mogelijk daar een beeld van te krijgen uit de geschriften die Hens ons naliet. In het feestnummer, uitgegeven ter gelegenheid van het tienjarig bestaan van de Club van Nederlandsche Vogelkundigen september 1921, herdenkt hij in een rede tijdens het feestdiner, dat de jubilerende voorzitter werd aangeboden: „hoe hij tien jaar geleden de eer had om met den heer P. ten Zeldam door den Voorzitter aangezocht te worden de Club van Nederlandsche Vogelkundigen mede op te richten.” Dat was dus in 1911. Hens was de eerste secretaris van de Club en getuigt aan dat zelfde diner dat het de voorzitter, Mr. R. Baron Snouckaert van Schauburg is geweest, die hem heeft ingewijd in de ornithologische wetenschap, toen hij nog maar nauwelijks de kinderschoenen ontwassen was. „Met woord en daad stond onze Voorzitter hem steeds bij en menig waardevol voorwerp in zijn collectie heeft hij aan de vrijgevigheid van den heer Snouckaert te danken”.

Over dat verzamelen van vogels in particuliere collecties zijn moderne vogelliefhebbers niet zo erg goed te spreken. Men heeft er een speciale vergunning voor nodig die de Minister gelukkig niet gemakkelijk afgeeft. Toch heeft het zijn nut, dat die collecties er zijn. Hens zelf leert ons dat in het Jaarbericht No 8 van de Club, 1918, p. 76. Daar

Burgemeester P. A. Hens in 1965.

geeft hij: Aanteekeningen omtrent de avifauna van het Geuldal, welk artikel als volgt begint: "In no 5 der Jaarberichten onzer Club beschreef ik eenige ornithologische waarnemingen uit de omgeving van Valkenburg in Limburg.

Weinig vermoedde ik bij het op papier stellen mijner observaties, dat ik reeds een tweetal jaren na dien mijn woonplaats naar dit in het lieflijk Geuldal gelegen schilderachtige plaatsje zou kunnen overbrengen en er naar hartelust het vogellevens zou kunnen waarnemen; niet op enkele excursies en wandelingen, doch bijna dagelijks, dwars door veld en bosch. Geen dreigend „Ver-

boden toegang" of ijverig boschwachter behoefde ik meer te vreezen.

Gelukkig maar, want ornithologiseeren langs gebaande wegen is slechts half werk. Om de vogels te kunnen waarnemen en hun voorkomen te constateeren moet men aan geen weg of voetpad gebonden zijn.

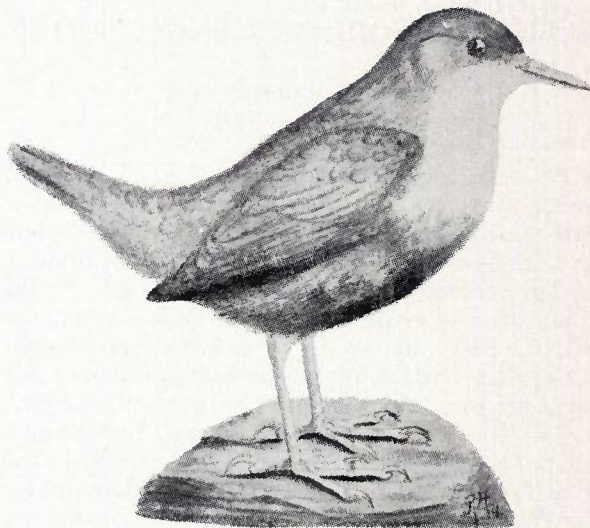
En welk een heerlijke gelegenheid biedt ons het eedele jachtvermaak! De oplettende jager ziet meer dan hoen of haas. Soms zag ik dat „meer" wel eens te veel of wijdde er zulk een aandacht aan, dat het wild, waarop ik eigenlijk uit was, buiten schot kwam, voor ik er erg in had."

In hetzelfde artikel schrijft Hens dat het niet voldoende is buiten in de vrije natuur oor en oog open te hebben voor vogels en hun stemgeluid, ook binnenshuis moet gewerkt worden om dieper door te dringen in de geheimen van het vogelleven. Hiertoe behoren het aanleggen van een verzameling en het bijhouden van een ornithologisch dagboek. „Het eerste kan niet ieder zich veroorloven, het tweede echter wel."

„Tot mijn groote voordeel stonden mij bij mijn observaties, niet alleen gezicht en gehoor, doch waar noodig meestal een geweer ter beschikking, anders zou menig vogel of vogelgeluid mij nu nog een raadsel gebleven zijn."

Wij zouden thans liever een vraagteken zetten dan een vogel doodmaken, doch voor de eerste wereldoorlog dachten velen daar anders over. Om dit te kunnen aantonen laat ik hier twee stukjes volgen, overgenomen uit het Jaarbericht No 3, 1913, van de Club: Het eerste van de hand van de reeds eerder genoemde „Snouckaert" over waarnemingen van 1 mei tot en met 30 september 1913:

„*Cinclus cinclus aquaticus* Bechst. — Waterspreeuw. Naar aanleiding van een bericht in het Maandblad van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg van juni 1913, no 6, betreffende het broeden van waterspreeuwen in het zuiden dier provincie, kan ik hier in het kort het volgende melden. Nadat reeds ten vorigen jare vermoeden ontstaan was, dat deze vogels nabij Gulpen zouden broeden en zij ook den geheelen winter aldaar waren gezien, vond de Heer H. Nillesen, Leeraar

Schets van de bewuste Waterspreeuw uit de coll. Nillesen in het Natuurhistorisch Museum te Maastricht, $\frac{1}{2}$ n. gr.
del. P. A. Hens 1924.

te Rolduc, op den eersten Mei dezes jaars aan een watermolen ter plaatse een nest met vier jongen, waarvan het hem gelukte twee te vangen, die beide mannen bleken te zijn. Zeer spoedig daarna maakten de oude vogels wederom aanstalten om in hetzelfde nest te gaan broeden en het gelukte 18 Mei het ♀ op haar vier eieren te vangen. De drie buitgemaakte vogels, het nest en de eieren bevinden zich thans in de collectie van den heer Nillesen, die met dit uniek materiaal wel gelukgewenscht mag worden.

Naar de gelukkige bezitter nog verder berichtte, had het overgebleven ♂ al zeer spoedig een ander ♀ gevonden; overigens was de soort ter plaatse waar zij verzameld werd, al sedert jaren aan de daar wonende menschen bekend."

Het tweede stukje spreekt ook voor zichzelf. Zelfde Jaarbericht, p. 125; ondertekend door Het Bestuur:

„De Vogelwet.

Verschenen is, juist vóór het afdrukken van dit Jaarbericht, het Koninklijk Besluit ter uitvoering van eenige artikelen der ten vorigen jare ramp-

zaligerwijze aangenomen Vogelwet.

Het doet ons leed, te moeten constateeren, dat onze Club, die menig goed vogelkundige onder haar leden telt, bij de samenstelling van dat K.B. niet is gehoord. Deze commissie werpt een vreemd licht op de onpartijdigheid, heerschende bij het Departement van Landbouw, enz. Het odium daarvan valt geheel op den vorigen Minister, die steeds getoond heeft de ornithologie vijandig gezind te zijn.

Over den inhoud van het bewuste K.B. zullen we maar liever zwijgen; het is te treurig."

Mag ik, voor goed begrip van de zaak, nu al vast eraan herinneren, dat de overledene jaren lang lid is geweest van het Dagelijks Bestuur van de Stichting het Limburgs Landschap, dat hij de oud-gouverneur der provincie, Mr. Dr. W. G. A. van Sonsbeeck, als voorzitter van deze stichting is opgevolgd, en dat hij voorgedragen was als erevoorzitter op grond van zijn grote verdiensten voor de natuurbescherming!

Hens heeft duidelijk de bakens verzet, en de laatste jaren van zijn leven vooral gewijd aan de uitwerking van zijn dagboeken. Reeds in 1918 schreef hij: „Mijn eerste dagboek dateert van een goede 17 jaar geleden. Nog steeds verschaft het mij een genot al die oude, zoowel als de nieuwe aantekeningen omtrent mijn wandelingen en excursies, en al hetgeen daarbij werd waargenomen, te doorbladeren en mij te vergasten aan hetgeen ik vooral omtrent de door mij geobserveerde vogels heb opgeteekend."

De 37 dagboeken, door de heer Hens op de maandvergadering van 6 februari 1969, aan het Natuurhistorisch Genootschap toegezegd, zijn de basis geweest van de Avifauna van Limburg, waarvoor Hens belangstelling vroeg in het Natuurhistorisch Maandblad van december 1920. „Ik stel mij nu voor met de hulp van belangstellenden uit alle deelen der provincie, in den tijd van enkele jaren zulk een aantal gegevens omtrent het voorkomen, de talrijkheid, broedgebied, trek, enz. onzer Limburgsche vogels te verkrijgen, dat daaruit een duidelijk beeld der Provinciale Avifauna in haar geheelen omvang kan worden samengesteld. Moet hiervoor op groote schaal verzameld worden

of jacht worden gemaakt op zeldzaamheden? Geenszins! Ik vraag slechts dat degenen, die belang in deze zaak stellen alles zullen opteekenen wat hun omtrent het voorkomen der vogels in eenig deel van Limburg, in de eerste plaats in de omgeving hunner woonplaats, met zekerheid bekend is; dat zij aantekening houden van alle vogelsoorten, de meest gewone niet uitgezonderd, welke zij observeeren."

En verder lezen wij in deze oproep:

„Een tweede hulpmiddel daartoe vormen de verzamelingen opgezette vogels, welke in Limburg talrijker zijn dan algemeen bekend is."

„Het zou toch jammer zijn van de gedooide vogels indien zij hier of daar vergeten bijeengepakt bleven staan, waardoor waardevol studie- en bewijsmateriaal voor onze Limburgsche Avifauna verloren gaat.

Hier is ieder in de gelegenheid zijn verzameling wetenschappelijk te benutten, doch - en dit geldt vooral voor de vogels, waarmee men niet spaarzaam genoeg kan zijn, indien het op verzamelen (wat in vele gevallen uit wetenschappelijk oogpunt absoluut noodzakelijk is) aankomt - op hem legt de wetenschap den plicht zijn materiaal tenminste voor studeerenden beschikbaar te stellen ter onderzoek en publicatie."

De Avifauna van Hens werd een succes. De eerste aflevering verscheen in 1924 in het januarinummer van het Maandblad, de laatste in november 1925. Trots schreef de toenmalige hoofdredacteur, Pater H. Schmitz S.J.: Twee jaren lang heeft deze Ornithologische Studie er niet weinig toe bijgedragen om ons Maandblad te doen zijn: een der beste periodieken, welke op Natuurhistorisch gebied verschijnen.

In september 1926 verscheen een boekeditie. Het zetsel blijkt tot verbazing van moderne lezers goeddeels vernieuwd te zijn: het heeft er veel van weg dat het drukken van boeken in die tijd niet zo'n dure aangelegenheid was als tegenwoordig! Ook de cliché's van de tekeningen, die Hens zelf met vaardige hand gemaakt had, zijn nieuw! Het boekwerk is opgedragen aan het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg.

In het Jaarbericht No 14 van de Club van Neder-

landsche Vogelkundigen wordt op p. 83 begonnen met de bespreking van de verschenen afleveringen van de Avifauna, wederom door Snouckaert. De Baron schrijft daar: „Het wil ons voorkomen, dat niet alleen de Limburgsche ornithologen, maar alle vogelkundigen in onze diverse provinciën den Heer Hens voor zijn werk dankbaar mogen zijn. Het kan als voorbeeld dienen voor anderen, die voor hun eigen provincie een dergelijke lijst zouden willen maken, maar men wete wel, dat dit niet gemakkelijk is. Wij hebben den Heer Hens aan 't werk gezien en weten wat er aan vast is, o.a. jaren lang doelbewust waarnemen, dag aan dag, noteeren, verzamelen, bereiden, enz. En dat de auteur dit alles in den weinigen tijd, die zijn ambtsbezigheden hem overlaten, tot stand bracht, strekt hem tot onvergankelijke eer.”

In zijn voorwoord schrijft Hens zelf o.m.: „Indien deze arbeid heeft mogen bijdragen tot vermeerdering der belangstelling voor onze vogels en voor de waardeering van hetgeen meer in het bijzonder door Limburgers, niet het minst door Roomsche Katholieke Priesters, op het gebied der ornithologie is verricht, dan acht de schrijver zich daardoor ruimschoots vergoed voor al de moeite en kosten door hem aan de samenstelling van dit avifaunistisch werk besteed”.

Hens bleef aan zijn avifauna werken. De eerste aanvullingen en verbeteringen werden zelfs al in de boekeditie verwerkt. De eerste en tweede aanvullingen verschenen in 1930 en 1931 als afleveringen van het Maandblad. De derde, in 1948, was een bijdrage in nummer 1 van de nieuwe reeks publicaties. Uit al zijn werk blijkt dat de auteur in contact heeft gestaan met zeer veel mensen die om wille van hun beroep of uit liefhebberij aan vogelstudie doen. Tekenend voor Hens was het dan ook dat bij zijn uitvaart mensen aanwezig waren van allerlei slag, vogels van diverse pluimage. De Hoofdingenieur-directeur van het Staatsbosbeheer in Limburg stond er naast een van de bewakers van de Staatsreservaten, om een voorbeeld te noemen.

Aanvankelijk lag het in de bedoeling van Hens, een vierde aanvulling te doen verschijnen in het

begin van de zestiger jaren. Doch in overleg met de toenmalige hoofdredacteur Dr. E. M. Kruytzer werd besloten een geheel nieuwe Avifauna op te zetten. Deze verscheen in 1965 en telde niet minder dan 488 pagina's. Zij bracht het genootschap op de rand van een faillissement, vooral ook omdat de auteur gebruik maakte van een vertraging bij het drukken om gegevens te blijven aandragen, die uiteindelijk in een addendum van ongeveer 40 pagina's aan de tweede druk werden toegevoegd. Het was alsof Hens bang was zijn werk niet meer zelf te kunnen uitgeven. Toch werd de nieuwe avifauna niet zijn laatste publicatie! In 1969 beleefde Hens het genoegen op het landgoed De Hamert een groepje renvogels te betrappen, naar zijn eigen opvatting de belangrijkste

Schets van een juveniele renvogel op de uitkijk, 1/3 nr. gr. del. P. A. Hens 1969.

ornithologische waarneming van zijn leven! Uitvoerig beschrijft hij deze ontmoeting in een artikel voor het Maandblad, en voorziet die van een duidelijke schets, waarin niet alleen houding en tekening, maar ook het gedrag van de vogel tot uiting wordt gebracht. Met dit artikel heeft Hens dan toch definitief een punt moeten zetten achter zijn vele schrijfwerk ten behoeve van de wetenschap.

Hens faunistische belangstelling ging niet alleen uit naar vogels. Hij was uiteraard goed op de hoogte met het jachtwild. Vaak vroeg hij mij naar een witte haas, die in Limburg moet zijn bemachtigd, en die werd bijgezet in de collectie van de toenmalige gemeente H.B.S. te Maastricht. Toen ik daar in 1945 werd benoemd tot leraar plant- en dierkunde was van dit dier geen spoor te bekennen. Het opgezette exemplaar zal wel het lot hebben gedeeld van zoveel andere, die in huiskamers of op tapkasten aangetast worden door motten of museumkevers en dan in de vuilnisbak verdwijnen. De collectie Hens is altijd zeer goed verzorgd, en zal worden overgedragen aan het Rijks Museum van Natuurlijke Historie te Leiden.

Het Natuurhistorisch Museum te Maastricht werd verrijkt met een collectie kleine zoogdieren, eigenhandig door Hens geprepareerd. Ook bevindt zich daar een exemplaar van de eerste druk van de avifauna, door de auteur zelf gekleurd, en door hem geschonken aan het genootschap als blijk van waardering en dank.

Misschien is deze dank misplaatst. Wij zijn Hens dank verschuldigd voor alles wat hij voor de beoefening van de wetenschap in het algemeen, en vooral van die in de provincie Limburg heeft gedaan. Mede door het publiceren van zijn werk heeft het genootschap een plaatsje mogen innemen tussen de instituten, die echte wetenschap beoefenen.

Onze dank behoort ook uit te gaan naar mevrouw Hens, zelf jaren lang lid van de Club! Zij heeft haar man terzijde gestaan, en het dapper verdragen dat hij veel op reis was, meestal op zijn studeerkamer zat en nog al eens vieze karweitjes in huis opknapte wanneer hij de hem toegezonden kadavers prepareerde. Tezamen heeft het echtpaar Hens de correctie van de drukproeven verzorgd,

met uiterste nauwgezetheid, daarbij veelal van achteren naar voren lezend, om toch maar geen enkele drukfout over het hoofd te zien. Als laatste maatregel kreeg kleinzoon van grootvader een dubbeltje voor elke fout die hij nog vond!

De tweede druk van de Avifauna werd door de auteur opgedragen aan zijn vrouw.

Moge de wetenschap dat haar echtgenoot niet geleden heeft, doch zo uit het volle leven van ons is heengegaan voor haar een troost en een kracht zijn.

Hens besloot het voorwoord van de tweede druk van zijn avifauna met de hoop uit te spreken dat er onder de jongere generatie een of meer veld-ornithologen zullen worden gevonden, die zijn werk, waarmede in 1905 al was begonnen, zullen willen voortzetten.

Mogen wij deze wens tot de onze maken ter ere van de nagedachtenis van „Burgemeester Hens”, in het belang van zijn zo geliefde ornithologie en tot verdere groei van ons natuurhistorisch genootschap in Limburg.